

УДК 372 (73)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-2.14>**Н. А. Молодиченко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького**В. В. Молодиченко**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна геоекономічна та геокультурна ситуація у суспільстві вимагає від людини вміння налагоджувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, будувати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів, націй. Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних ціннісних систем, що відбивається у моральних нормах та законах, звичаях та мові, духовній та матеріальній культурі.

Основними напрямками полікультурного виховання та освіти у сучасній науці є такі: науково-теоретичні основи полікультурної освіти; передумови впровадження основ полікультурного виховання в освітній процес; різні аспекти підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання школярів; питання формування полікультурної компетентності вчителів та учнів; особливості полікультурного виховання учнів у контексті лінгвокультурологічного підходу; специфіка полікультурного виховання школярів на основі особистісно-орієнтованого підходу. Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності; регулюванню відносин людей різних національностей; різним аспектам формування етнічної ідентичності та культури міжнаціональних відносин. Актуальність проблеми полікультурного виховання учнів початкової школи зумовлена сприятливістю молодшого шкільного віку до виховних впливів, закладанням морально-культурних основ особистості молодшого школяра у зв'язку з активним формуванням його характеру, установок, стереотипів поведінки, мислення й світогляду, що надає можливість прищеплювати національні та загальнолюдські цінності, виховувати поважне ставлення до іншої культури.

Полікультурне виховання учнів початкової школи передбачає реалізацію таких завдань: опанування знаннями про культуру власного народу та формування позитивного ставлення до культурних проявів інших народів; формування уявлень про розмаїтість культур та виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; створення умов для інтеграції учнів у культуру інших народів та розвиток умінь і навичок взаємодії з її носіями; виховання молоді у дусі миру, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування. В статті аналізуються компоненти, що сприяють формуванню структури полікультурної особистості молодшого школяра.

Ключові слова: полікультурна особистість, учні початкової школи, компоненти структури особистості, культура, виховання, освіта, гуманізм.

Постановка проблеми. Геоекономічна та геокультурна ситуація вимагає від сучасної людини вміння налагоджувати позитивний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, створювати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, етносів, націй. Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних систем цінностей, уявлень про життя. Вони проявляються у моральних нормах та законах, звичаях, мові, духовній та матеріальній культурі. Складна історія нашої держави спричинила формування у населення України діаметрально протилежних поглядів на практично всі проблеми суспільного

життя – від мовно-культурних до соціально-політичних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми полікультурного виховання та освіти стали одними з провідних у формуванні особистості та посідає вагомe місце у наукових розвідках вітчизняних та закордонних вчених. Зокрема визначено науково-теоретичні основи полікультурної освіти (О. Аракелян, В. Борисов, О. Гуренко, М. Данілевський, Г. Дмитрієв, В. Єршов, О. Ковальчук, Т. Менська, В. Ніке, Дж. Пайк, К. Слітер, О. Сухомлинська, М. Хайруддінов, Р. Хенві, Ю. Яковець); передумови впровадження основ полікультурного

виховання в освітній процесі України (М. Баяновська, Л. Голік, Т. Клищенко, М. Красовицький, В. Кузьменко, Г. Левченко); різні аспекти підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання школярів (Є. Бубнов, С. Вельгушева, Л. Волик, О. Джуринський, О. Дубовик, В. Міттер, С. Тішуліна, К. Юр'єва, Н. Якса); питання формування полікультурної компетентності вчителів та учнів (Р. Агадуллін, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Л. Перетяга); особливості полікультурного виховання старшокласників у контексті лінгвокультурологічного підходу (А. Солодка), специфіку полікультурного виховання школярів на основі особистісно-орієнтованого підходу (В. Бойченко). У дослідженнях Дж. Бенкса, С. Беннет, Л. Веденіної, О. Джуринського, О. Ковальчук, І. Лощенової, В. Макаєва, З. Малькової, С. Ніето, Г. Палаткіної, І. Тараненко полікультурне виховання розглядається як виховання соціальних, комунікативних та емпатійних умінь учнів. Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності (О. Асмолов, О. Газман, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, А. Коржуєв, Н. Кудзієва, В. Лекторський, В. Попков, В. Сітаров, О. Соколова); регулюванню відносин людей різних національностей (Б. Ананьєв, В. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв); різним аспектам формування етнічної ідентичності та культури між національними відносинами (Дж. Беррі, З. Гасанов, В. Заслуженюк, А. Здравомислов, В. Кочетков, Н. Лебедева, В. Матіс, Л. Пуховська, О. Романова, Є. Степанов, А. Ямсков).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд питання реалізації полікультурної освіти учнів початкової школи задля формування особистості, здатної сформувати своє життєве середовище в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми полікультурного виховання учнів початкової школи зумовлена сприятливістю молодшого шкільного віку до виховних впливів, закладанням морально-культурних основ особистості молодшого школяра у зв'язку з активним формуванням його світогляду, мислення, характеру, установок, стереотипів поведінки, що надає можливість прищеплювати національні та загальнолюдські цінності, виховувати поважне ставлення до іншої культури.

Вихованню молодших школярів присвячено праці Ш. Амонашвілі, Л. Божович, І. Каїрова, Н. Миропольської, І. Підласого. Різні аспекти виховання молодших школярів у позакласній роботі, яка має виняткові можливості для формування та розвитку повноцінної полікультурної особистості молодшого школяра, оскільки безпосередньо спрямована на підвищення освітнього й культурного рівня та набуття учнями вміння спілкуватися

з представниками своєї та інших культур, розкрито в працях С. Карпенчук, Б. Кобзаря, Н. Кудикіної, Г. Пустовіта, Т. Сущенко (ключові положення теорії та методики виховної роботи), О. Коркішко (патріотичне виховання), О. Матвієнко (моральне виховання), К. Слесик (формування вміння спілкуватися).

Важливого значення в межах нашого дослідження набувають праці, в яких аналізується поняття «культура» (Н. Бордовська, Е. Шемякіна, В. Кузьменко та інші), положення про полікультурну освіту (Я. Гулецька, С. Дрожжина, О. Ковальчук, О. Смолянінова, М. Сорока, М. Сімоненко, Г. Дмитрієв, Л. Супрунова, В. Дворникова та інші), формування полікультурної компетентності (Р. Агадуллін, О. Гуренко, Л. Чередниченко, Н. Лебедева, Т. Поштарьова, О. Осипенко, Н. Гушпіт, Є. Пашко та інші).

Прагнення України до європейського культурного та освітнього простору вимагає від національної системи освіти урахування системної нормативної бази, що є в Європейському Союзі. Серед таких базових документів можна назвати такі: Європейська культурна конвенція (1954 р.), що затвердила бачення «загальної культурної спадщини», яка визначає й необхідність здійснення міжкультурної освіти. Європейською хартією регіональних мов або національних меншин (1992 р.) регламентується захист і розвиток національних культур. Рекомендації Комітету міністрів: Про підтримку іммігрантами культурних зв'язків із країнами свого походження (1984 р.); Про підготовку вчителів з викладання міжкультурного розуміння, зокрема, в контексті міграції (1984 р.); Про сприяння транскордонному співробітництву між територіальними громадами чи органами влади у сфері культури (2001 р.); Про роль національних рад у справах молоді в розвитку молодіжної політики (2006 р.); Про плюралізм у ЗМІ та розмаїття інформаційного змісту (2007 р.) дають можливість сформулювати середовище толерантності у взаємодії різних культур, на чому формується освітня політика європейських держав. Пріоритетними принципами взаємодії громадян має стати культурний плюралізм, визнання рівності, рівноцінності та рівноправ'я всіх етнічних, соціальних груп, що складають суспільство, недопустимість дискримінації за ознаками етнічної, релігійної, вікової належності [1, с. 7–9; 2, с. 19–21].

За визначеннями С. Дрожжиної головними напрямками культурної політики України, що зумовлюють впровадження принципи полікультурності в освітній процес є:

– проголошення, гарантування, державна підтримка культурної самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, мобілізує кожен народ, кожен соціальну групу до засвоєння елементів інших культур;

– встановлення контактів з традиціями й цінностями інших народів;

– збереження та захист культурної спадщини кожного народу;

– створення соціальних культурних умов, що полегшують, стимулюють і гарантують інтелектуальну творчість, без жодної дискримінації будь-якого характеру;

– забезпечення надання об'єктивної інформації про культурні події та досягнення у сфері культури в різних країнах;

– уникнення будь-яких форм нерівності й підкорення, а також заміни однієї культури іншою [3, с. 31–33].

Українське суспільство – полікультурне, з усіма проблемами, які породжує багатокультурність. Необхідно підкреслити, що термін «багатокультурність» відбиває культурний устрій і практику саме в демократичних, соціальних, правових державах. Полікультурність – це такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою крос культурною спільнотою, взаємозбагаченням культур, наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей. Але на цім слід враховувати, що кожному етносу, нації притаманна самобутність, зокрема, у культурі [4, с. 256].

Полікультурне виховання учнів початкової школи на думку П.І.Кендзьор [5, с. 217–218] передбачає:

– розвиток у школярів моральних цінностей добра, добросусідства, взаємоповаги й рівності, поваги до прав людини, на яких базується демократичне суспільство;

– навчання правил поведінки та дотримання найважливіших суспільних норм у шкільному середовищі;

– привчання дітей дослухатися до думки іншого, сприймати його як рівноправного партнера;

– формування у молодших школярів навичок спілкування з представниками різних культур;

– сприяння розвитку в дітей нових знань і уявлень про різноманіття навколишнього світу.

Виховання представників усіх національностей на засадах демократичності та гуманізму передбачає врахування етнічних чи національних ознак. Неоднорідність навчальних колективів вимагає реалізації полікультурності як шляху до вироблення толерантності у стосунках між представниками різних груп. Ґрунтуючись на загальнолюдських та національних цінностях, полікультурне виховання має на меті формування особистості, здатної до ефективної життєдіяльності в багатонаціональному та полікультурному середовищі,

такої, що розуміє та поважає прояви інших культур і вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних народностей, національностей, вірувань, рас тощо [6, с. 172–173].

Полікультурне виховання – важлива частина сучасної освіти, що сприяє засвоєнню учнями знань про інші культури; традиції, спосіб життя, духовні цінності народів; вихованню молоді в дусі поваги полікультурних систем; може сприяти підвищенню етнічної ідентичності майбутнього покоління.

Полікультурне виховання в сучасному освітньому просторі України, стало закономірною реакцією на виклики етнічного, релігійного, ментального характеру в період пострадянських трансформацій. Попри те, що широке практичне застосування принципів полікультурного виховання розпочалося порівняно недавно, аналіз історичної й науково-педагогічної літератури дає нам підстави стверджувати, що ідеї щодо позитивного ставлення до різних культур у процесі розвитку національної педагогічної науки мають досить тривалі традиції.

У процесі реалізації полікультурного виховання особливе значення має його зміст. За В. Єршовим [7, с. 137] зміст полікультурного виховання можна сформулювати за такими складовими частинами: соціокультурна ідентифікація особистості, освоєння системи понять і уявлень про полікультурне середовище, виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, розвиток навичок спілкування. Одним з головних освітніх завдань виступає виховання духовної культури, яка найбільш чітко проявляється у взаємостосунках людей, особливо у міжкультурних комунікаціях.

М. Рей [8, с. 15–17] вважає, що зміст полікультурного виховання має містити такі компоненти:

– заперечення егоцентричних, соціоцентричних і етноцентричних переконань;

– зміна стереотипних уявлень і подолання упереджень, що породжують судження і дії;

– руйнування бар'єрів та сприяння позитивним відносинам між людьми різного віку, мови, етнічності, культури та релігії, а також суспільними класами, інституціями, професіями тощо;

– розвиток та підтримка діалогу між особами, групами осіб і громадами, які представляють різні культури, заради досягнення позитивних результатів;

– поєднання особистісної відповідальності з колективною відповідальністю певної культурної групи, а також міжнародною спільнотою.

Реалізація змістовного компонента передбачає запровадження у шкільний виховний простір різноманітних ситуацій: інтеграції елементів полікультурного виховання в наявні предмети шкільного циклу, атмосфери відносин між усіма членами шкільної спільноти, позакласної

навчально-виховної роботи, участі вихованців у діяльності місцевих культурних та громадських організацій. Тобто полікультурне виховання надає можливості для всіх учасників освітнього процесу (учнів, вчителів, батьків, членів місцевої громади) розвивати та вдосконалювати полікультурні здатності на різних рівнях життєдіяльності шкільної спільноти. Формування позитивного досвіду міжкультурної взаємодії розпочинається з найближчого середовища особистості, поглиблюється і вдосконалюється в ширших соціальних групах [9]. Відтак кожна змістова складова частина полікультурного виховання містить певне коло питань, що характерні для тієї чи іншої спільноти: сім'ї, родини, друзів, класу, вулиці, школи, місцевої громади тощо. Запропонована проблематика розглядається у морально-етичному, правовому, політичному та історико-культурному аспектах. Таким чином, зміст полікультурного виховання може бути представлений знаннями про полікультурність навколишнього світу, навичками його пізнання, повагою й толерантним ставленням до етнічних, культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, рівнем опанування різноманітними моделями міжкультурної взаємодії.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури вченими виділено компоненти структури полікультурної особистості:

– когнітивні стратегії, що являють собою здатність особистості оцінювати ймовірні наслідки вчинків, а також здійснювати суб'єктивну регуляцію своєї поведінки;

– потреба в самовдосконаленні, яка передбачає підвищення культури мовлення та спілкування, саморозвиток, самоосвіту й самовиховання особистості які сприятимуть її життєвій самореалізації й особистісному росту, що відіграє важливу роль у створенні почуття внутрішньої гармонії з самим собою та з навколишнім світом;

– наявність ціннісних орієнтацій виявляється у необхідності особистості робити свідомий вибір щодо себе, оточення і навколишнього світу;

– мовна компетентність передбачає знання рідної та державної мов, які забезпечують розвиток полікультурної особистості та сприяють розширенню її кругозору;

– потреба в пізнанні пов'язана з необхідністю володіння різнобічною інформацією, яка сприяє формуванню незалежності оцінок особистості, мотивів її діяльності від думки оточення;

– толерантне ставлення до себе та оточення виявляється у тому, що толерантність має велику вагу у гуманізації стосунків між людьми різних національностей;

– потреба в культурному самовизначенні як створення й реалізація системи уявлень особистості про культурний простір, своє місце у ньому;

– потреба у спілкуванні, що передбачає необхідність обмінюватися інформацією з іншими людьми.

Підсумовуючи аналіз наукової літератури, можемо сказати, що ще одним важливим механізмом формування полікультурної особистості є функціонування гуманістичного освітнього середовища, яке зумовлює всебічний розвиток усіх його суб'єктів з допомогою здійснення таких функцій: розвивальної, регулювальної, захисної, компенсуювальної та коректувальної.

Освітнє середовище – це сукупність соціально-психологічної, педагогічної, інформаційної, технічної та інших підсистем, що забезпечують досягнення мети навчально-виховного процесу; сукупність матеріальних, духовних і суспільних умов здійснення освітнього процесу.

Висновки та пропозиції. Отже, полікультурне виховання в молодшому шкільному віці закладає ціннісно-культурні основи становлення особистості, сприяє усвідомленню учнем власної національної ідентичності. Полікультурне виховання є контекстом, у рамках якого учні набувають навичок соціально прийнятної поведінки з метою подальшої самореалізації на засадах громадянської відповідальності та має реалізовуватися на всіх рівнях освітнього процесу. З метою удосконалення системи полікультурної освіти молодших школярів необхідним виявляється подальше удосконалення складових частин моделі реалізації полікультурної освіти через формування навичок міжкультурної комунікації учасників освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Молодиченко В., Афанасьєва Л. Аксіологічний вимір освіти: проблеми та потенційні можливості. *Versus : науково-теоретичний часопис* 2013. № 2. С. 6–12.
2. Кондратьєва О.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) : дисс. ... канд. пед.н. : 13.00.04. Київ, 2017. 265 с.
3. Дрожжина С. Полікультурна освіта : теоретичні засади реформування. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А.Й. Хмельницький : ХГПА, 2008. С. 28–36.
4. Мичковська Р.В., Буц Ю.І. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (3). С. 255–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39
5. Кеңдзъор П.І. Здійснення системного підходу у реалізації полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 216–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013/

6. Молодиченко Н. Засоби орієнтації навчального процесу на розвиток особистості у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 3(24). С. 170–174.
7. Ершов В.А. Поликультурное образование в системе общеобразовательной подготовки средней школы : дисс. ... канд. пед.н. : 13.00.01. Тверь, 2000. 212 с.
8. Рей М. Дискусивні питання політики полікультурної освіти, тренування і навчання. Страсбург : Видавництво Ради Європи, 2008. 23 с.
9. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии, принята XXXI сессией Генеральной конференции ЮНЕСКО. Париж, 2001. URL: http://www.un.org/russian/events/literacy/decl_diversity.pdf

Molodychenko N., Molodychenko V. Multicultural education of elementary school pupils

The current geo-economic and geo-cultural situation in society requires person's ability to establish a mutually beneficial dialogue with all subjects of the common living space, to build humanitarian intercultural relations with representatives of different cultures, countries, ethnic groups, nations. World integration processes encourage the interaction of societies that are carriers of different value systems, reflected in moral norms and laws, customs and language, spiritual and material culture.

The main directions of multicultural education in modern science are: the scientific and theoretical foundations of multicultural education; preconditions for the introduction of the foundations of multicultural education in the educational process; various aspects of the preparation of future teachers for multicultural education of pupils; the issue of the multicultural competence formation for teachers and students; peculiarities of multicultural education for students in the context of linguocultural approach; the specifics of multicultural education for pupils on the basis of a person-oriented approach.

Principle significance in the context of this problem is the study of the problem of tolerance; regulation of relations between people of different nationalities; various aspects in the formation of ethnic identity and interethnic relations culture. The relevance of the problem in multicultural education for elementary school pupils is conditioned by the elementary school age and educational influences, laying the moral and cultural foundations of the junior pupil's personality in connection with the active formation of his or her character, attitudes, stereotypes of behavior, worldview that provide the opportunity to instill national and universal values, to cultivate a respectful attitude towards another culture.

The multicultural education of elementary school pupils includes realization of the following tasks: mastering the knowledge about the culture of one's own people and formation of a positive attitude towards the cultural manifestations of other peoples; the formation of ideas about the diversity of cultures and the development of a positive attitude towards cultural differences; creation of conditions for the integration of pupils into the culture of other peoples and the development of skills and interaction with its carriers; including spiritual education of youth with peaceful harmony, tolerance, and humane interethnic communication. The article analyzes the components that contribute to the formation of the junior pupil's multicultural identity and its structure.

Key words: multicultural person, elementary school pupils, components of personality, culture, upbringing, education, humanism.